

Corporatie

Volgens P.J. Vinken, de voorzitter van de Raad van Bestuur van Elsevier, zullen de Nederlandse uitgevers tegen het eind van deze eeuw zijn opgegaan in grotere internationale ondernemingen. Deze visie heeft hier en daar voor schrikreacties gezorgd. Oud-VNU-voorzitter Bloembergen sprak van de „bloedvergiftiging” van de Nederlandse uitgeverwereld en de „hideous face of capitalism”. Hij verbaast zich erover dat mensen niet de straat opgaan om het onheil te keren 1). Verschillende Tweede-Kamerleden hebben hun bezorgdheid uitgesproken over het behoud van de pluriformiteit van de Nederlandse pers. Men vraagt zich af of geen barrières moeten worden opgeworpen tegen al te sterke concentratietendensen in de uitgeverwereld. Individuele uitgevers hebben te kennen gegeven met het moederconcern te breken wanneer bundeling van activiteiten de eigen identiteit bedreigt. Krantenredacties vragen zich bezorgd af welke waarborgen het redactionele statuut biedt als een internationale mediagigant zich van hun geesteskind meester maakt. Het is duidelijk dat men in de media van de gebeurtenissen is geschrokken.

De ontwikkelingen in de uitgeverijbranche staan niet op zich zelf. In veel sectoren zijn de schaalvergroting en internationalisering al veel verder voortgeschreden. Voor vliegtuigen, computers en consumentenelektronica bestaan geen nationale markten meer, maar is er slechts één wereldmarkt. De grote ondernemingen in deze sectoren zijn 'global companies'. Maar ook in sectoren die niet tot de 'hi tech' worden gerekend, grijpt de 'globalisatie' om zich heen. De hamburgers van McDonalds, de tassen van Gucci en de shirts van Lacoste zijn in New York, Parijs en Tokio even populair. In zijn in 1985 verschenen boek *Triad power* beschrijft Kenichi Ohmae hoe nationale concurrentie steeds meer plaatsmaakt voor internationale concurrentie 2). De steeds kapitaalintensiever wordende produktiewijze, de steeds snellere ontwikkeling en verspreiding van de technologie, de hoge onderzoek- en ontwikkelingskosten en het ontstaan van de universele consument maken dat de oude strategie om eerst de thuismarkt te veroveren en daarna de wereldmarkt op te gaan, niet meer voldoet. De markten van Europa, Japan en de VS (de 'triad') moeten simultaan worden bewerkt. Ondernemingen moeten op elk van deze markten 'insider' zijn. Dat kunnen zij worden door schaalvergroting en samenwerking met concurrenten die op de desbetreffende markten goed zijn ingevoerd. Samenwerking tussen ondernemingen is een logisch antwoord op de toegenomen kosten van R&D, productie en distributie en op het ontstaan van een homogene wereldmarkt.

Hoewel grote internationale ondernemingen natuurlijk al langer bestaan, is het fusie- en concentratieproces de laatste jaren in veel sectoren in een stroomversnelling geraakt. De totale gerapporteerde waarde van overnames in de VS is tussen 1980 en 1986 meer dan verviervoudigd. Opvallend is vooral de sterke stijging van het aantal zeer grote acquisities. In 1980 waren er maar 3 overnames van boven de \$ 1 mrd., vorig jaar waren dat er 34. Er vormen zich inderdaad ondernemingen van wereldformaat. Zoals bekend worden in de economische literatuur nogal wat vraagtekens bij dergelijke samenvoegingen gezet. Vrijwel al het empirische onderzoek wijst in de richting dat een te sterke concentratie de efficiency ondermijnt, de technische vooruitgang vertraagt en ten koste gaat van nieuwe investeringen en uitgaven aan R&D 3). Daarnaast roept de enorme concentratie van economische macht in de handen van weinigen politieke problemen op. De invloed van de economische reuzen op het politieke besluitvormingsproces neemt toe. Democratie wijkt voor 'corporatie'.

In hun vorig jaar verschenen boek *The bigness complex* gaan Walter Adams en James W. Brock nader op de economische en politieke consequenties van de schaalvergroting in 4). Zij zetten uiteen dat er in de VS in sommige sectoren waar grote ondernemingen domineren coalities van ondernemers, vakbonden en politici zijn ontstaan met grote politieke invloed. Deze slagen erin voor hun sector speciale belastingvoordelen te verkrijgen, subsidie en steun los te waken, de wet- en regelgeving te beïnvloeden en protectionistische barrières tegen buitenlandse concurrenten op te werpen. Dit ten koste van het concurrentievermogen van de Amerikaanse economie. Zo hebben de automobielen- en de

staalindustrie in de VS de regels van de vrije markt veranderd. De belangen die zij representeren zijn zo enorm dat de politiek onder grote druk kan worden gezet. De dreiging dat vestigingen zullen worden gesloten of dat tot massa-ontslagen zal worden overgegaan is voldoende om bepaalde eisen ingewilligd te krijgen. In sectoren waar de concentratiegraad lager is treden deze verschijnselen in mindere mate op. Reuze-ondernemingen kunnen in bepaalde gevallen ook de wet – b.v. de milieuwetgeving – aan hun laars lappen omdat strafvervolging en eventueel sluiting te hoge maatschappelijke kosten met zich zou brengen. Ten slotte kunnen bedrijven zelfs een zodanige omvang bereiken dat zij in feite niet meer failliet kunnen gaan, eenvoudigweg omdat de maatschappelijke gevolgen daarvan te ernstig zouden zijn. Adams en Brock noemen Lockheed, Chrysler en de Continental Illinois Bank als voorbeelden van ondernemingen die met enorme sommen staatssteun op de been zijn gehouden, louter omdat zij te groot waren om failliet te gaan.

De vorming van (economische) machtsposities is natuurlijk niet iets dat bijzonder is voor deze tijd. Zij is inherent aan het concurrentieproces. Het probleem is dat thans de tegenkrachten zijn verzwakt, aldus Adams en Brock. Zij doelen daarbij niet op de 'countervailing power' à la Galbraith in de vorm van krachtige belangengroepen die tegenspel kunnen bieden aan de concentratie van macht aan één kant van de markt. Evenmin zien zij er heil in dat de controle op economische machtsposities in handen wordt gelegd van een almachtige overheid. Als die sterk genoeg is om particuliere oligarchieën te bedwingen, kan zij ook zelf een machtscentrum worden dat zich aan publieke controle onttrekt. De waarborgen moeten besloten liggen in het economische systeem zelf dat niet aan particuliere controle is onderworpen. Dat systeem is een vrije werking van de markt in combinatie met spelregels om de mededinging op die markt te handhaven.

Aldus mondt het betoog van Adams en Brock uit in een pleidooi voor strakkere regels op het gebied van de economische mededinging. Adams en Brock hebben scherpe kritiek op de regering-Reagan die de anti-kartelwetgeving heeft afgezwakt en op grote schaal concurrentie beperkende fusies heeft toegestaan. Samenvoegingen van grote ondernemingen zouden moeten worden verboden tenzij de voorstanders van de fusie kunnen aantonen dat de efficiency wordt vergroot, de technische vooruitgang wordt bevorderd en het internationale concurrentievermogen toeneemt en bovendien dat deze doelen niet op andere wijze kunnen worden bereikt. De bewijslast moet dus bij de voorstanders van een fusie komen te liggen.

Toch blijven er vragen. Adams en Brock hebben geen oplossing voor het probleem dat nationale overheden weinig of geen mogelijkheden hebben om tegen internationale ondernemingen op te treden. Evenmin slagen zij erin aanmerkelijk te maken waarom de gevoeligheid van overheden voor politieke druk door economische giganten plotseling zou afnemen. Uiteindelijk, zo moet Adams toegeven 5), vestigen zij hun hoop op hun 19de-eeuwse liberale overtuiging dat individuen en de samenleving leren van de fouten die worden gemaakt. Vroeger of later, zo geloven zij, zal men ontdekken dat de huidige fusiedrift contraproductief is en politieke gevaren in zich bergt. Men zal er achter komen dat de democratie gediend is met een streng anti-kartelbeleid. Wanneer dat inzicht doorbreekt is echter niet te zeggen. Voorlopig zet de internationale concentratietendens in hoog tempo door.

L. van der Geest

1) E. Bloembergen in de *Volkscrant* van 20 juli en 12 augustus 1987.

2) Kenichi Ohmae, *Triad power: the coming shape of global competition*, The Free Press, New York, 1985. Nederlandse vertaling: 'Triad'. De opkomst van mondiale concurrentie, Veen Uitgevers, Utrecht/Antwerpen, 1985.

3) Voor een overzicht zie L. van der Geest, *Genaaid of gebonden*, ESB, 24 juni 1987 en de daar vermelde literatuur.

4) Walter Adams en James W. Brock, *The bigness complex*, Pantheon Books, New York, 1986. Voor discussie en kritiek zie *Challenge*, juli/augustus 1987.

5) Walter Adams in een interview met *Challenge*, op. cit.